

JAKAB PÉTER

*Hatalmi harcok Róma városában
Antonio di Pietro dello Schiavo naplója
alapján (1404–1417)**

Bevezetés

A SANTA MARIA di Trastevere Róma egyik ősi temploma, egyben Szűz Mária Atiszteletének is kiemelt, a 4. századig visszavezethető helyszíne. Művészettörténeti szempontból legértékesebb része az apszis alatti, Pietro Cavallini nevéhez kötött mozaiksor a 13–14. század fordulójáról, amelynek megrendelője Bertoldo Stefaneschi bíboros volt.¹ A templomban azonban a donátor családjának egy másik tagjához köthető emlék is van: Pietro Stefaneschi síremléke a baloldali kereszthajónál tekinthető meg, sírfelirata ma is jól olvasható. A hexameteres szöveg nem szűkölködik az elhunyt dicséretében („*formam naturam tentem angelicam dederat*”, „*sapiens et doctus in omnio prae fuit eloquio*”). Az 1417-ben elhunyt bíboros korinthuszi oszlopok között elhelyezett, díszes párnán nyugvó alakja Paolo Romano műve. A főpap méltóságot sugárzó arca azonban nem árulkodik a 15. század első évtizedeinek Rómájáról. A nyugati egyházszakadás utolsó éveiben az egyházi méltóságok (ellen)pápák, egymással harcoló bárói családok, s nem utolsósorban hódítók (például Nápolyi László) hatalmi játszmáinak részeseivé váltak.

A történeti munkák jelentős része – Ludwig von Pastor klasszikus munkájának² szellemiségét követve – Róma városát mindig a pápaság története, illetve a tiarát viselő egyes Péter-utódok uralma felől közelítette meg. Az *Urbs* történetét először Jacob Burckhardt kortársa,

* A dolgozat a Középkorral foglalkozó doktoranduszok konferenciáján 2019. június 14-én elhangzott előadásom („Rex Venceslaus. Nápolyi László római uralma Antonio di Pietro dello Schiavo naplójában”) továbbfejlesztett változata. Ezúton fejezem ki köszönetemet Ciegerné Dr. Novák Veronikának, Dr. Galamb Györgynek, valamint a kötet Szerkesztőinek értékes megjegyzéseikért.

¹ Medvigy Mihály: *Róma. Művészeti és régészeti barangolás a történelmi múltban*. Bp., 2009. 74.

² Lásd: Ludwig von Pastor: *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, I–XVI. Freiburg, 1886–1933.

Ferdinand Gregorovius próbálta a pápák történetétől különválasztani.³ A német történész adatgazdag, nagyívű munkájában politikatörténeti megközelítést alkalmazott.⁴ Ehhez képest az első, a város társadalmának intézménytörténetét sajátos fejlődésként, s nem hanyatlástörténetként ábrázoló monográfia majdnem száz évvel később született meg, Eugenio Duprè Theseider tollából.⁵ Amellett, hogy utóbbi szerző narratíváját ma már nem minden tekintetben tartja kiegyensúlyozottnak a történettudomány,⁶ a konstanzi zsinat előtti és alatti „hanyatlástörténetek” helyébe a források részletesebb vizsgálata lépett. Mivel a középkori Róma igazságszolgáltatásának, törvényhozásának levéltári dokumentációja meglehetősen töredékes,⁷ rendkívül fontosak azok a narratív források, amelyek betekintést engednek abba, hogyan működött korábban a város, s egy-egy átmeneti időszakban ki jutott benne vezető szerephez.

Dolgozatomban az egyik fennmaradt, a hazai kutatásban kevésbé közismert forrás: Antonio di Pietro dello Schiavo naplója alapján mutatom be, milyen folyamatok jellemzik a 15. század eleji Róma hatalmi viszonyait.

Pietro Stefaneschi a forrásokban

Antonio di Pietro dello Schiavo naplója, a *Diarium Romanum* Róma történetének 1404 és 1417 közötti időszakát taglalja.⁸ A magyarországi szakirodalomban lényegében ismeretlen forrásmunka szerzőjéről keveset tudunk. A római Szent Péter-székesegyház fizetési listáin 1388 és 1424 között dokumentált férfit – a naplót először közlő Francesco Isoldit követve – előszeretettel tüntetik fel egyházi személyként, de egyéb forrás híján ezeket a megállapításokat nézetem szerint hipotézisként kellene inkább kezelni.⁹ Dello Schiavo az egyes esztendőkről részletes, napra pontos (de nem minden évszokról vagy hónapról

³ Legújabb kritikai kiadásban: Ferdinand Gregorovius: *Storia del Roma nel Medioevo*, I–VI. Milano, 2016.

⁴ Munkája ugyanakkor a magyarországi szakirodalomban – sajnálatos módon – jóformán ismeretlen, magyar nyelven részletek vagy kivonatok sem jelentek meg belőle.

⁵ Eugenio Duprè Theseider: *Roma dal comune di popolo alla signoria pontificia (1252–1377)*. Bologna, 1952. (Storia di Roma 11.)

⁶ A szerző és a 20. század közepének „neoguelf” szemléletére lásd: Jean-Claude Maire Vigueur: *L'altra Roma. Una storia dei romani all'epoca dei comuni (secoli XII–XIV)*. Traduzione di Paolo Garbini. Torino, 2011. (Einaudi Storia 40.) XII–XIII.

⁷ Miles Pattenden: *Governor and Government in Sixteenth-Century Rome*. *Papers of the British School at Rome*, 77 (2009) 260.

⁸ Jelen sorok írásakor már rendelkezésre áll a forrás legújabb reprint kiadása is: *Il Diario romano di Antonio di Pietro Dello Schiavo. Dal 19 ottobre 1404 al 25 settembre 1417*. [S.l.], 2018. (Classic Reprint Series. Forgotten Books). Munkám során viszont a klasszikus latin forráskiadást használtam: *Il Diario romano di Antonio di Pietro dello Schiavo. Dal 19 ottobre 1404 al 25 settembre 1417*. A cura di Francesco Isoldi. Città di Castello, 1917. (Rerum italicarum scriptores 24, 5). (A továbbiakban: *Il Diario romano*.)

⁹ A szerzőre vonatkozóan lásd: Maria Grazia Blasio: *Immagini di un condottiero: Braccio da Montone e l'occupazione di Roma del 1417*. In: Mario Del Treppo (ed.): *Condottieri e uomini d'arme nell'Italia del Rinascimento*. Napoli, 2001. (Europa Mediterranea. Quaderni 18.) 218. 11. jegyzet

egyforma mennyiségű) információt közöl egyes szám harmadik személyben. A nyelvi-
leg nem túlságosan bonyolult, szépirodalmi kvalitástól messze álló szöveg jellegzetessé-
gei közé tartoznak bizonyos szófordulatok (például a bekezdéseket lezáró, illetve elvá-
lasztó *etcetera*), olykor ötletszerűnek tűnő névváltozatok (például Nápolyi László *rex*
Venceslaus-ból számos helyen *Venceslay* lesz). Massimo Miglio részben e stílus okokból
kiindulva, már 1993-as kötetében következetesen krónikának nevezi (*cronaca di Anto-*
nio di Pietro) a forrást.¹⁰ Bár terminológiájának akadtak követői, a szövegkiadásokban és
a szakirodalomban a „napló” meghatározás vált elterjedtebbé a „krónikával” szemben.¹¹

A forrás jelentőségét mutatja, hogy a korszak történéseit alakító számos római méltó-
ság – többek között a fentebb említett Pietro Stefaneschi – szerepét, tetteit megörökítő
egyetlen narratív szövegről van szó. A naplóban akkor tűnik fel először a főpap neve, ami-
kor a szerző megemlíti a VII. Ince által kreált új bíborosok között („[...] *dominus Inno-*
centius pape VII creavit et fecit XI cardinales, inter quos fecit quinque romanos; in primis
dominum de Ursis, dominum de Columpna [sic!], *dominum de Annibaldis, dominum de*
Arcionibus, et dominum episcopum Tudertinum, etcetera.”).¹² A forrás a tizenegy új bíbo-
ros közül azt az ötöt nevesíti, akik rómaiak voltak. Antonio degli Arcioni és Antonio de
Calvis (Tudertinus) szerepéről kevés információ van, annál több az Orsini, a Colonna
és Annibaldi családok itt említett tagjairól. Az elsőként szereplő Giordano Orsini család-
jának talán legbefolyásosabb főpapja volt a 15. század első felében.¹³ Oddone Colonna
azonos a későbbi V. Márton pápával.¹⁴ A *dominum de Annibaldis* megnevezés viszont
Pietro Stefaneschire utal.¹⁵ A szöveg későbbi szakaszaiban a „Sant’ Angelo bíborosa”-ként
szereplő Pietro Stefaneschi édesanyja, Costanza feleségül ment Annibaldo degli Annibal-
dihoz.¹⁶ Pietro testvérei közül az 1379-ben született Jacopo nevét ismerjük még, Paolát, aki
egy bizonyos Gianotto di San Eustachio hitvese lett, s Lorenzót, aki IX. Bonifác pápától
kapta meg Roccát, Porto di Traianót és Pescát.¹⁷

¹⁰ Massimo Miglio: *Scritture, scrittori e storia*. II. Manziána, Roma, 1993.

¹¹ Lásd: Blasio, M. G.: Braccio da Montone, 219.

¹² *Il Diario romano*, 8.

¹³ A mecenatúrjáról is ismert bíborosról egy korábbi tanulmányomban írtam röviden, lásd: Jakab Péter: „Med-
vekölők”. Az Orsini család hatalmi stratégiái a késő középkori Itáliában. In: Kádár Zsófia [et al.] (szerk.):
Micae Mediaevales. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról. Bp., 2011. 31–45.

¹⁴ A Luxemburgi Zsigmond egyházpolitikájával foglalkozó magyar kutatás a konstanzi zsinat jubileuma kap-
csán sem foglalkozott mélyebben azzal, hogy került Zsigmond látószögébe az egyházszakadást megszüntető
jelöltként Colonna.

¹⁵ Konrad Eubel [et al.]: *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesi-*
arum antistitum series. Ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta e documentis tabularii praesertim Vati-
cani collecta, digesta, edita. Regensburg, 1898. 26.

¹⁶ Az Annibaldik római szerepéről – számomra meglepően tömör, s szerintem téves (egyoldalú ghibellin pártál-
lást rögzítő) – véleményt közöl: Christine Shaw: *The Political Role of the Orsini Family from Sixtus IV to Cle-*
ment VII. Barons and Factions in the Papal States. Roma, 2007. (Nuovi studi storici 73.) 100.

¹⁷ Giuseppe Marchetti Longhi: *Gli Stefaneschi*. Roma, 1954. (Le grandi famiglie romane 9.) 76.

Pietro Stefaneschiről rendelkezünk másik elbeszélő forrással is, nevezetesen az 1642-ből származó *Vita del cardinale Pietro Stefaneschi*. A szerző, Sebastiano Vannini VIII. Orbán pápának ajánlotta művét, amint a hosszú dedikációból egyértelműen kiderül.¹⁸ A cím azonban megtévesztő: a műben ugyanis a legismertebb Stefaneschi, a szintén bíborosi kalapot viselő, 1343-ban elhunyt Jacopo (Giacomo) mecenatúrájához köthető művek, illetve Pietro Cavallini és Giotto mozaikművészete dominál. Vannini ugyanakkor minden kétséget kizáróan forgatta Antonio Pietro dello Schiavo művét.¹⁹ A napló tehát a 17. században is ismert volt, de inkább hivatkozási alapként tekintettek rá, mint valódi történeti forrásként.

Antonio di Pietro dello Schiavo Stefaneschi római működéséről már közel sem rögzít olyan részletes adatokat, mint származásáról. Bár a bíboros Róma helytartója (*vicarius Urbis*) volt, a szöveg alapján a 15. század elején valódi hatalommal Lodovico Migliorati, VII. Ince bíboros *neposa* bírt.²⁰ A pápa unokaöccse Alessandro Cutolo Nápolyi Lászlóról szóló monográfiájában kissé eltúlzottan, már-már macbethi jellemként szerepel.²¹ Viszont kétségtelen, hogy egy *defenestratio* elrendelőjeként nagy felelőssége volt a pápai udvar elmenekülését (1405) megelőző városi zűrzavar kialakulásában.

A Santo Spirito-beli incidens és következményei

A Tevere (Tiberis) partján álló, ispotállal is rendelkező Santo Spirito temploma 1405-ben véres esemény helyszínévé vált, amely nemcsak a Dello Schiavo-féle naplóban szerepel. Az incidens előzménye a Colonna–Orsini-viszály kiújulása volt a Capitolium okán, amelynek birtoklását mindkét család igényelte. Giordano, Giovanni és Nicola Colonna szövetségükkel, Battista Savellivel ekkor döntöttek úgy először, hogy Nápolyi László katonai segítségét kérik – látszólag a IX. Bonifác halála utáni anarchia felszámolására, gyakorlatilag azonban az Orsini ellen.²² László beavatkozására 1404-ben került sor, amelynek köszönhetően az újonnan megválasztott pápa, VII. Ince helyzete is megszilárdult.²³ Az egyházfő pontifikátusa elején így mind a Colonnák, mind az Orsiniak támogatását élvezte. A stabilitásnak az vetett véget, hogy a

¹⁸ Cristina De Benedictis: *La vita del cardinale Pietro Stefaneschi* di Sebastiano Vannini. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, 6. (1976) 3. 961.

¹⁹ Uo. 955., 957.

²⁰ A bíboros neve más alakban is előfordul a forrásokban: pl. Gentile Delfino naplótöredékében Megliorati, vö. *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*. A cura di Francesco Isoldi. Città di Castello, 1910. (Rerum Italicarum scriptores 24,2.) 77., azonban a szakirodalom többsége a Migliorati névalakot használja, így én is ehhez igazodom.

²¹ Alessandro Cutolo: *Re Ladislao d'Angiò-Durazzo*. I. Milano, 1936.

²² Gregorovius, F.: *Storia del Roma*, IV. 277.

²³ A VII. Ince nevet felvevő Cosimo Migliorati pápává koronázásának értékes forrása az angol Usk-i Ádám beszámolója is. A szimbólumokban gazdag esemény bemutatása azonban önálló dolgozatot igényel. Ennek kiindulópontja lehet: Agostino Paravicini-Bagliani: *Morte e elezione del papa. Norme, riti e conflitti*. Roma, 2013. (La corte dei papi 22.)

pápa katonái megszállták a Milvius híd (középkori nevén Ponte Molle) környékét.²⁴ A polgárok ezért 1405. augusztus 6-án egy tizenegy főből álló küldöttséget indítottak Incéhez, amelynek vezetője egy bizonyos Gualtiero mester volt.²⁵ Egy másik forrás, a Gentile Delfino neve alatt megmaradt naplótöredék a delegáció vezetőjeként Stefano dello Bufalót emeli ki, aki történetesen a Colonnák szolgálatában állt.²⁶ Lodovico Migliorati bíboros, a pápa unokaöccse azonban elfogatta a delegáció tagjait. Dello Schiavo hallgat a városi előkelők bántalmazásának részleteiről, de egyértelműsíti, hogy a Santo Spirito kórházban²⁷ mindannyiukat megölték („*item omnes supradicti fuerunt interfecti*”).²⁸ Dello Schiavo szerint Lodovico bosszúja itt nem ért véget: „*post mortem supradictorum, fuerunt pro gectiper finestras prope amulam, ubi hostendebatur Veronicam, etcetera.*”²⁹ Nemcsak a küldöttek holttesteinek defenztrálásának ténye szembeűnő, hanem a Dello Schiavo által használt kifejezések is. Az *amula* egyértelműen a bor átváltoztatásához szükséges kehely (régies) elnevezésére utal. A források által *Veronica* névvel illetett szent tárgy pedig nem volt más, mint a „vera ikon”. Ez a Szent Péter-székesegyház egyik legféltettebb kincse volt: tágabb értelemben minden olyan ábrázolás, amely a szenvedő Krisztus eredeti (az Újszövetség szerint Veronika kendőjében megőrzött) arcvonásait idézte, szűkebb értelemben maga az ereklye.³⁰ A kehely (amely feltételezésem szerint az eredeti tárgy másolata lehetett) a IX. Bonifác által megrendezett szent év alkalmával kerülhetett a Santo Spirítóban egy jól látható helyre (például egy ablakba), de az is elképzelhető, hogy zarándokok, jární, mozogni részben képtelen betegek számára bemutatott szentmise alkalmával is rendszeresen kitehették. Azt gondolom, a hosszú leírás annak bizonyítását szolgálja a krónikaszerzőnél, miért volt e gyilkosság égbekiáltó bűn. Ince pápa *neposa* azt az épületet gyalázta meg tettével, amely testi és lelki gyógyulást jelentett sok ember számára.³¹ A gyilkosságon felháborodott tömeg ekkor a

²⁴ Alessandro Cutolo – tévesen – augusztus 16-ra teszi az incidens napját, holott Dello Schiavo precízen meghatározza az esemény időpontját (die iouis VI mensis augustis). Vö. Cutolo, A.: *Re Ladislao*, 296., továbbá: *Il Diario romano*, 8.

²⁵ *Il Diario romano*, 9.

²⁶ *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 77.

²⁷ Az Ospedale Santo Spirito épülete a Tevere partjához közel van ma is. Az épületegyüttest (templomot és kórházat) Marchionne di Arezzo tervezte, s közel 1000 beteget tudtak benne elhelyezni. Róma 1527. évi kifosztását követően teljesen újjá kellett építeni: egyedül a 15. századi torony maradt meg a középkori épületből. Lásd: Claudio Rendina: *Le chiese di Roma*. Roma, 2015. 347.

²⁸ *Il Diario romano*, 8–9.

²⁹ *Il Diario romano*, 9.

³⁰ Ennek reprezentatív szerepéről a korabeli Rómában lásd: E. Kovács Péter: Zsigmond császár megkoronázása Rómában. *Századok*, 143 (2009) 1323–1382.

³¹ Az erőszak megnyilvánulásaira és itáliai szimbolikájára lásd: Szolnoki Zoltán: Giovanni Sercambi elmékedései a bosszúállásról. In: Kis Iván [et al.] (szerk.): *Micae Mediaevales VIII. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Bp. 2019. 117–133., illetve Jakab Péter: A „Pazzi-átok”. Kísérlet egy 15. századi firenzei összeesküvés társadalomtörténeti aspektusainak megragadására. *Korall*, 28–29 (2007) 167–196. A helyszínhez kapcsolódó konfraternitásról és zarándoklatokról: Csukovits Enikő: A római Szentlélek-társulat magyar tagjai. *Századok*, 134 (2000) 211–244., illetve Fedeles Tamás: Egy középkori főúri család vallásossága. Az Újlakiak példája. *Századok*, 145 (2011) 377–418.

Colonnák vezetésével átvonult a hídon, s kifosztotta, majd felperzselte a pápa és bíborosai által birtokolt épületeket, palotákat.³²

VII. Incét – Dello Schiavo naplója szerint nem egészen önszántából („*contra sua voluntatem*”) – elmenekítették Rómából Viterbóba.³³ Vele tartott Pietro Stefaneschi is, aki a források szerint nem tudta megakadályozni az események elfajulását. Az egyházfő menekülését Gentile Delfino naplótöredéke részletesebben leírja, mint Dello Schiavo. Ebből kiderül, hogy Ince olyan sietségben s felkészületlenül hagyta el Rómát, hogy kíséretében többen szomjan haltak. Embereinek erejéből viszont még gyilkosságra is futotta: Ceccolino da Peroscia megölt egy apátot (testvére, Bigordo feltételezett gyilkosát) Sutri közelében.³⁴ A vérbosszú kiemelése a Delfino-féle forrásban a pápa tehetetlenségéről s züllött udvartartásáról árulkodik – ehhez hasonló *explicit* értéktételek Dello Schiavónál meglehetősen ritkák.

Rex Venceslaus és a pápák

Az 1405–1406-ra kialakult helyzetben a Colonnák a római polgárok érdekeit hangoztaták, velük szemben az Orsinik az elmenekült pápa és nomenklatúrája (köztük Stefaneschi) mellé álltak. Nápolyi Lászlót ismét a Colonnák kérték fel beavatkozásra: a királynak azonban nem annyira a római nép védelme állhatott érdekében, mint azt Miskolczy István tanulmányában vélte, hanem saját uralmának legitimációja.³⁵ Ince elődeinek a kapcsolata Nápolyal ugyanis felettebb ingatag volt. László bizonyára nehezen felejtette el, hogy VI. Orbán (1378–1389) Nocera ostroma miatt *interdictum* alá helyezte apját, a Magyarországon rossz véget ért Durazzói (Kis) Károlyt. IX. Bonifác (1389–1404) ugyan hozzájárult László koronázásához 1390-ben, ugyanakkor bizalmasai (Tommaso di Napoleone Orsini, Andrea Tomacelli, továbbá a későbbi ellenpápa, a kétes hírnévnek örvendő Baldassare Cossa) hadjáratokkal és szerződésekkal megerősítették az itáliai államalakulatokkal szemben a *Patrimonium Petri* területét, valamint körbevették olyan pápabarát, új hatalmakkal, mint Rimini (Malatesták), Urbino (Montefeltro család) és Foligno (Trinci família).³⁶ Miután Bonifác meghalt, Nápolyi László – ahogy fentebb utaltam rá – szerepet játszott VII. Ince helyzetének megszilárdításában, s feltehető, hogy a római családokhoz hasonlóan ő is várákozással tekintett a VII. Ince néven megválasztott Cosimo Migliorati uralmára.

Az új egyházfő rövid pontifikátusát nem könnyű értékelni. A magyarországi kutatás – érthető okokból – mindig Luxemburgi Zsigmond uralmi céljai felől közelített a 15. század elejének egyházfőihez. VII. Incével kapcsolatosan azonban nincs egységes álláspont. Fraknoi

³² Cutolo, A.: *Re Ladislao*, 296.

³³ *Il Diario romano*, 9.

³⁴ *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 77.

³⁵ Miskolczy István: Nápolyi László, 2. közlemény. *Századok*, 56 (1922) 499–523.

³⁶ D. S. Chambers: *Popes, Cardinals & War. The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe*. London–New York, 2006. 35–36.

Vilmos – különösen Luxemburgi Zsigmond és a *placetum regium* kapcsán – az egyház egységének helyreállításával kísérletező, „bölcös mérsékletű” pápát látott Incében.³⁷ Áldásy Antal viszont – meglátásom szerint jóval kevésbé elfogultan – úgy értékelte az egyházfőt, hogy IX. Bonifáchoz hasonlóan ő sem vette komolyan az egyház tekintélyének helyreállítását.³⁸

Nápolyi László először még 1404 októberében vonult be Rómába, Ince védelmében. A Lateránál bíborszínű baldachin alatt vonuló uralkodó hatalmi szimbolikáját nehéz volt félreértetni: az uralkodó a római császárok örökében a *renovatio imperii* leteteményeseként tekintett magára.³⁹ 1406-ban viszont a Viterbóba menekülő pápa címereit leverő és a Trastevere-negyedet felprédáló tömeg haragja gyorsan a László által Rómában hagyott nápolyi katonák ellen fordult.⁴⁰ Az uralkodó számára hosszabb távon több politikai haszonnal bírt a pápa hazatérésének, mint a városszerte lázadást szító Colonna-pártnak a támogatása. A szakirodalom véleménye eltér abban, hogy László pálfordulása mellett mekkora szerepe volt Róma pacifikálásában Lodovico Miglioratinak. Alessandro Cutolo szerint az Ince által gyakorlatilag semmilyen büntetéssel nem sújtott – mi több, Ancona és Terni urává tett – *nepos* haderejére szüksége volt a pápának, ezért az Orsinik mellett ezek a csapatok tették lehetővé a Kúria hazatérését.⁴¹ Ludovico Gatto ellenben úgy véli, hogy a pápa kegyetlen unokaöccsének mellőzésével próbálta maga mellé állítani a várost.⁴² A két történész véleménye közül Gentile Delfino naplója alapján utóbbi lehet megalapozottabb, ugyanis a forrásban nem Migliorati, hanem Paolo Orsini, illetve a rejtélyes háttérű *condottiere*, Mustarda emberei kényszerítik ki, hogy a város kulcsait Ince elé vigyék.⁴³ VII. Ince hazatérése után a városi polgárok oldalán álló és a pápával ellenséges Colonnák csak az egyházfő kegyelmében bízhattak. Számításuk bevált: Oddone Colonna (a későbbi V. Márton) ekkor kapott – nyilvánvalóan békülési gesztusként – bíborosi kalapot, másfelől a család szerencséjére VII. Ince 1406. november 6-án meg is halt.⁴⁴

Az új pápa, a velencei származású XII. Gergely megválasztásakor egy fontos célt tűzött ki: elhatározta, hogy békét köt avignoni riválisával, XIII. Benedek ellenpápával. Az 1407-re Savonába tervezett találkozó azonban nem jött létre. A római közvélekedés szerint a

³⁷ Fraknoi Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal I. A Magyar Királyság megalapításától a konstanzi zsinatig*. Bp., 1901. 309.

³⁸ Áldásy Antal: *Alsáni Bálint bíbornok*. Bp., 1903. (Magyar történeti életrajzok) 109.

³⁹ Gregorovius, F.: *Storia del Roma*, IV. 278.

⁴⁰ Nápolyi László egyik fontos római bizalmasa, a később a Capitoliumon lefejezett Galeotto Normando lovag például azzal tette magát gyűlöletessé, hogy kijelentette: legszívesebben minden római kutyákkal tetpetne szét. Lásd: *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 76.

⁴¹ Cutolo, A.: *Re Ladislao*, 298.

⁴² Ludovico Gatto: *Storia di Roma nel Medioevo. Politica, religione, società, cultura, economia e urbanistica della città eterna tra l'avvento di Costantino e il saccheggio di Carlo V*. Roma, 2014. (Biblioteca romana 2.) 489.

⁴³ A városi viszonyokat jól jellemzi, hogy Mustardát később maga Paolo Orsini ölte meg, mégpedig a pápai udvarban, vö. Brigante Colonna: *Gli Orsini*. Milano, 1955. 201.

⁴⁴ *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 78.

terv azért hiúsult meg, mert az egyházfő teljesen Nápolyi László befolyása alá került, többek közt Gergely gyóntatójának, Domenico di Giovanninak köszönhetően, aki Nápolyba továbbított bizalmas információkat.⁴⁵ Amikor a Colonnák 1407-ben nápolyi fegyveresekkel törtek be Róma területére, vélhetően ismét nyomás gyakorlása végett, a pápa Paolo Orsini tanácsára követte elődje példáját, s Viterbóba menekült.⁴⁶

Aut Caesar, aut nihil

Antonio di Pietro dello Schiavo naplójából kiderül, hogy a Rómából távozó XII. Gergely a város irányítását Paolo Orsini és Pietro Stefaneschi bíborosra hagyta, utóbbi legátusi minőségében meg tudta tartani befolyását e pápa uralma alatt is.⁴⁷ Kormányzatát azonban a forrás sok kritikával illeti. Előfordult, hogy a Sant'Angelo bíborosa befolyásos polgárokat börtönöztetett be („*Butius de Sanguineis, et Franciscus Ceronus [...] positi in carceribus in Castro Sancti Angeli...*”).⁴⁸ Máshol azt olvassuk, hogy engedély nélkül (azaz XII. Gergely felhatalmazása nélkül) adót vetett ki a papságra („*inposuit datam [...] omnibus parrichiis et totius clericati sine licentia*”).⁴⁹ A naplóíró elárulja, mire kellett a pénz egy része („*fecit et creavit noviter banderasios propter guerram regis Venceslay*”). Ez az adat azt mutatja, hogy a pápa és legátusa ekkor már számolt egy Nápolyi Lászlóval való konfliktussal.⁵⁰ A forrás tükrében ezért óvatosabban ítélném meg, mennyire szolgálta az uralkodó érdekeit XII. Gergely pápasága.

Dello Schiavo naplójában a Róma ellen felvonuló László első akciója Ostia ostroma 1408. április 16-án. A forrás szerzője nem pusztán általános tények, toposzok mentén emeli ki Nápolyi László seregének jelentőségét („*venit rex Venceslaus rex Neapolitanus per terram cum maximo exercitu*”).⁵¹ Bár Dello Schiavo nem részletezi, a Gentile Delfinónak tulajdonított naplótöredék szerint László 12 000 lovassal, 10 000 gyalogossal és 60 gályával látott neki a Pápai Állam hódoltatásának.⁵² A Rómába bevonuló királyról a leírás részletes, s következtetni enged a hódító által használt hatalmi szimbolikára is, például a kitű-

⁴⁵ Cutolo, A.: *Re Ladislao*, 303.

⁴⁶ 1407 augusztusában itt csatlakozott a pápai udvarhoz Alsáni Bálint bíboros, pécsi püspök, ám miután az idős, betegeskedő főpap javaira szemet vetett a Kúria, Alsáni a pápa engedélye nélkül távozott Viterbóból. Vö. Áldásy A.: *Alsáni Bálint*, 119. Zsigmond király és XII. Gergely diplomáciai kapcsolatára, illetve Alsáni követtségére vonatkozóan lásd még: Fedeles Tamás: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás (szerk.): *Mesterek és tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet-és társadalomtudományok területéről*. Pécs, 2018. 103.

⁴⁷ Nemcsak Stefaneschi, hanem Paolo Orsini is XII. Gergely bizalmi embere volt; a pápa jóvoltából 1407-ben jut hozzá Albornoz bíboros legendás hírű erődvárosához, Narnihoz. Vö. Colonna, B.: *Gli Orsini*, 202.

⁴⁸ *Il Diario romano*, 21.

⁴⁹ *Il Diario romano*, 22.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ *Il Diario romano*, 27.

⁵² *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 78.

zött zászlók kapcsán („*vidi quatuor banderas super ecclesiam Sancti Pauli apostoli [...], videlicet una cum signo Ecclesie, una cum signo Pape, una cum signo Populi Romani, et una cum signo dicti Regis [...]*”).⁵³ A hidak, kapuk, stratégiailag fontos pontok Paolo Orsininek „köszönhetően” kerültek a nápolyiak kezére, de érdekes módon ezt a napló nem illeti jelzőkkel. Az árulás ténye egyetlen szikár mondatba van foglalva, akárcsak a Luccába távozó, s minden hatalmáról lemondó Pietro Stefaneschi legátusi tevékenységének vége is.⁵⁴

Említésre méltó, hogy Nápolyi László – a fejezetcímbe idézett jelmondatához híven, akár egy megbocsátás kegyét gyakorló *Caesar* – elsősorban szövetségeseket gyűjt („*vidimus in palatio [...] supradictum dominum Regem cum multis baronibus neapolitanis et romanis*”), illetve ünnepel („*Supradictus dominus Rex [...] faciebat magnum festum [...]*”).⁵⁵ Az uralkodó mindenesetre kisajátítja a pápai palotát („*[...] venit per regionem Transiberim [...] et intravit palatium domini Pape, et incepit facere rex identiam indicto palatio [...]*”) és tiszteletére megszólaltatják a harangokat („*[...] fuerunt pulzate campane per totam Urbem [...]*”).⁵⁶

A Rómát elfoglaló László a napló leírása szerint tehát nem kegyetlenkedett, hanem híveket gyűjtött, s követségeket fogadott (például Firenzéből).⁵⁷ Másik, már többször idézett narratív forrásunk, Gentile Delfino azt is megemlíti, hogy Lazio-szerte tornyokat építtetett – ennek régészeti–topográfiai igazolása egy újabb kutatás feladata lehet.⁵⁸ A Dello Schiavo-féle naplónál „pártosabb” szerzők (Stefano Infessura, Gentile Delfino) munkáiban a pusztítás, a zűrzavar inkább a római elit (elsősorban a Colonnák) műve, mintsem Nápolyi Lászlóé.⁵⁹

Dello Schiavo munkájában egy sajtószerű epizódot találunk. Egy Mózes nevű, befolyásos zsidó orvos gyilkosság áldozata lesz („*...fuit interfectus unus iudeus medicus, noviter factus medicus domini regis Venceslay*”).⁶⁰ A jól értesült naplóíró azonban közli, hogy egy Éliás nevű kollégája volt a tettes, akit gyorsan kézre is kerítették („*[...] fuit captus unus alius iudeus medicus nomine Helia, et positus in carceribus*”).⁶¹ Vagyis nincs antijudaizmus-sal jellemezhető megnyilvánulás, lincselés; a bűnös a törvények szerint börtönbe kerül. A forrásnak ez a részlete azért érdemel figyelmet, mert alátámasztja azokat a történelmi nézeteket, amelyek szerint a városi zsidóság és a keresztény római lakosság konfrontációja

⁵³ *Il Diario romano*, 28.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ *Il Diario romano*, 29.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ *Il Diario romano (1370–1410) attribuito a Gentile Delfino*, 78.

⁵⁹ Uo. 77.

⁶⁰ *Il Diario romano*, 31.

⁶¹ Uo.

a 15. század első felében (a római gettó felállítása előtt) jóformán nem létezett.⁶² Anarchiáról, káoszról szó sincs tehát a forrásban Nápolyi Lászlóval kapcsolatosan.

Régi helytartó, új ostromló

A pisai zsinat révén 1410 májusában XXIII. János néven pápává választott Baldassare Cossa viszont nemcsak Nápolyi László hatalmának kiterjesztését nem támogatta, hanem nyíltan II. (Anjou) Lajos mellé állt.⁶³ A naplóban többnyire *rex Luvisius*, illetve *Luisius* névalakban szereplő provençe-i gróf először 1409-ben tűnt fel Rómában, az Orsinik kíséretében, hogy nápolyi trónigényének érvényt szerezzen.⁶⁴ A XXIII. János által támogatott Lajos 1411 májusában a Roccasecca mellett vívott ütközetben jelentős győzelmet aratott Nápolyi László felett. Róma egykori „Caesarjának” fogságba esett híveit (élükön XII. Gergely legátusával) Dello Schiavo hosszan sorolja, a győzelem örömeire meghúzott római harangokról, a hadizsákmányként megszerzett zászlókról sem megfedkezve.⁶⁵ Pietro Stefaneschi azonban nem vált kegyvesztetté, mi több, XXIII. János követkeként ő tárgyalta Firenzében, illetve Sienában a békéről.⁶⁶ Noha Stefaneschi kulcsszerepet játszhatott a békekötés során, a megállapodás létrejöttében (1413) a legújabb szakirodalom inkább Rinaldo Brancaccio bíboros, Nápoly legátusa szerepét emeli ki.⁶⁷ Ennek a dolgozatnak nem lehet feladata Nápolyi László portréjának vázlatos bemutatása sem, de fontos megemlíteni, hogy a békét megszegő király 1413-ban ismét megszállta Rómát, s nem tartom lehetetlennek, hogy az aktuális hatalmat mindig kiszolgáló Stefaneschit ezúttal csak László halála (1414) mentette meg a politikai bukástól.

Dello Schiavo naplója Róma 1417. évi, újabb megszállásával zárul. Miután XXIII. János már nem uralkodott, Oddone Colonna viszont még nem lépett Szent Péter trónusára, Braccio da Montone (eredeti nevén Andrea Fortebracci) bevonult az Örök Városba június 16-án.⁶⁸ Róma élén ekkor ismét – nagy politikai túlélőként – Pietro Stefaneschi áll, mi több, a forrásban az ő palotájában születik meg a döntés, hogyan fogadják a *condottiere* érkezését („[...] *omnes domini Romani, conservatores capita regionum et omnes tam officiales quam non officiales, fecerunt consilium hora vesperorum in domo domini cardinalis de Sancto Angelo de introitu Brazo in Urbem.*”).⁶⁹ A naplóban nem olvashatunk a bíboros személyes véleményéről, ám az eredmény egy (talán Nápolyi Lászlóénál is reprezentatívabb) bevonulás lett

⁶² Laurie Nussdorfer: The Politics of Space in Early Modern Rome. *Memoirs of Amercian Academy in Rome*, 42 (1997) 171.

⁶³ Chambers, D. S.: *Popes, Cardinals & War*, 37.

⁶⁴ *Il Diario romano*, 44.

⁶⁵ *Il Diario romano*, 67.

⁶⁶ *Il Diario romano*, 77.

⁶⁷ Chambers, D. S.: *Popes, Cardinals & War*, 37.

⁶⁸ Blasio, M. G.: Braccio da Montone, 215–216.

⁶⁹ *Il Diario romano*, 109.

(„[...] *he quitavit dominus cardinalis de Sancto Angelo cum omnibus officialibus Urbis [...] versus portam Apiam ad recipiendum et ponendum dictum Brazoin possessione et dominio dicte urbis Rome cum palmis in manibus portantes in manibus et voci ferando et dicendo: Viva, viva Brazo [...]*”).⁷⁰ A vélhetően Stefaneschi által megszervezett pálmaágas triumfus azonban nem mindenkit győzött meg Braccio da Montone békés szándékairól: Giacomo Isolani, a Sant’Eustachio bíborosa és az általa kinevezett római szenátor, Giovanni Alidosi elmene-kültek a Capitoliumról, s jobbnak látták az Angyalvárba zárkózni.⁷¹ Számításuk nem vált be, mert a hatalmas sereg – igaz, nem egyik napról a másikra – fokozatosan megszállta a várost, s rövidesen sorra került az Angyalvár elfoglalása is („*Item die iovis VIII mensis iulii, supra-dictus Brazo [...] cum tota sua gente armorum tam pedestri quam hequestri [...] assedia-vit dictum Castrum Santi Angeli, etcetera.*”)⁷² A *condottiere* felvette a *Gubernator reipublicae Romanorum* címet, de kirívó kegyetlenséget továbbra sem követett el a város falain belül.⁷³ Hirtelen távozásának (1417. augusztus 26.) okai nem teljesen tisztázottak. Maria Grazia Blasio a gyors csapatkivonás okát abban látja, hogy a hadvezér felismerte: titkos terve egy új, legitim római pápa hatalomra juttatása már nem lehetséges a konstanzi zsinat ellenében.⁷⁴ Braccio da Montone akciójának ez az értelmezése, úgy gondolom, talán túl sokat feltételez a hadvezérről. Megtévesztő lehet, hogy Dello Schiavo *Nota de Brazo* alcímmel egy epilógusként is értelmezhető, hosszabb szakaszt szentelt ennek az eseménysornak – ami a helyi hatalmi viszonyok megváltozásával zárul.⁷⁵

A napló utolsó előtti bejegyzése ugyanis Pietro Stefaneschi bukását örökíti meg („[...] *cardinalis de sancto Angelo fuit conductus ad Castrum Sancti Angeli, et ibi fuit in carceratus, etcetera.*”).⁷⁶ A több pópát, de utóbb egy Rómát hódoltató hadvezért is kiszolgáló bíboros halálának körülményei ismeretlenek (igaz, sírversén és szobrán erőszakos halálra semmi sem utal). Amikor 1458-ban Giovanni Antonio Campano megírja Braccio da Montone életrajzát a hadvezér fiának, Carlo Fortebraccinak ajánlva, abban a római városi polgárok már köpönyegforgató, áruló magatartása kerül előtérbe, ami közvetve a korabeli római városi elit, így a bíboros kormányzatának kritikája is lehet.⁷⁷

V. Márton Rómába érkezését Pietro Stefaneschi tehát már nem érte meg. Ha Oddone Colonnán múlik, aligha kerül dicsőítő hexameter a Santa Maria in Trastevere-beli

⁷⁰ *Il Diario romano*, 110. A bevonulások tipológiájához lásd: Sergio Bertelli: *The King’s Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*. Translated by R. Burr Litchfield. University Park, Pa., 2001.

⁷¹ Isolano bíboros és Braccio da Montone levelei a kialakult helyzetről tájékoztatják Orvieto és Firenze hivatalnokait. Ezek elemzése azonban önálló tanulmányt igényel. A levelek kritikai kiadása: *Braccio a Roma. Lettere di Braccio e del card. Isolani, raccolte e pubblicate da Luigi Fumi*. Siena, 1877.

⁷² *Il Diario romano*, 110.

⁷³ Blasio, M. G.: Braccio da Montone, 219.

⁷⁴ Blasio, M. G.: Braccio da Montone, 222.

⁷⁵ *Il Diario romano*, 109–112.

⁷⁶ *Il Diario romano*, 112.

⁷⁷ Blasio, M. G.: Braccio da Montone, 224.

Stefaneschi-síremlékre. Az Angyalvárban elhunyt bíborostól ugyanakkor elvitathatatlan, hogy a 15. századi Róma talán legzűrzavarosabb időszakában próbálta meg a várost kormányozni.

Összegzés

Antonio di Pietro dello Schiavo naplójából a konstanzi zsinat előtt, illetve annak árnyékában játszó hatalmi zűrzavar rajzolódik ki, amelyben azonban egy-egy politikai szereplő, így például Pietro Stefaneschi bíboros portréja jól felvázolható. A főpap több pápa alatt is Róma irányítója volt, noha több eseményt (Lodovico Migliorati és a városi küldöttség konfliktusa, Ostia ostroma és elfoglalása) nem tudott megakadályozni.

Hosszabb távon – nem utolsósorban Nápolyi Lászlónak a hazai szakirodalomban mind a mai napig hiányzó monográfiája miatt – fontosnak tartanám a napló kritikai kiadását. A politikai véleménynyilvánítás legfontosabb terei és a hatalmi szimbólumok vizsgálata (az okleveles forrásokkal kiegészítve) plasztikus képet mutathat a 15. század első felének Rómájáról. Bár erőszakos cselekményekre kétségtelenül sor került (elegendő itt Római Szent Franciska hagiográfiáját megemlíteni a Ponziani-férj halálával), Nápolyi László és Braccio da Montone római bevonulására a narratív források inkább rácsodálkoznak, mint megbélyegzik. A *Diarium Romanum* lapjain Róma elfoglalása inkább szimbolikus jelentőséggel bíró esemény, mint véres katonai akció. A közállapotokról árulkodó Santo Spirito-beli gyilkosságban, a kétszer is Viterbóba távozó pápai udvartartás mozgatómozgatójában a felelősség inkább a római családok képezte elité. A városi polgárok számára az anarchikus belviszonyokat ezeknek a famíliáknak a harcai jelentették, amelyekre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a 15. századi pápaság és Róma viszonyának vizsgálatában.

**STRUGGLE FOR POWER IN ROME IN THE DIARY OF
ANTONIO DI PIETRO DELLO SCHIAVO (1404–1417)**

The *Diarium Romanum*, written by Antonio di Pietro dello Schiavo, is one of the most important sources on the history of Rome between 1404 and 1417. In the era of Popes Innocent VII and Gregory XII, Pietro Stefaneschi, the Cardinal of Sant' Angelo, had tried to rule the *Urbs* and balance the baronial factions (e.g. Colonna, Orsini). Stefaneschi was papal *vicarius* (later *legatus*) when the forces of Ladislaus of Naples initially attacked and seized the city, followed by a similar capture in 1417 by the troops of Braccio da Montone. One could argue that the King of Naples and the *condottiere* were cruel warlords. The narrative sources suggest that capturing Rome was more a political act with special symbols and feasts to display power than a bloody siege. The *Diarium Romanum* records the murder of Roman citizens in the hospital Santo Spirito (1405), the escape and the return of the papal court, and some other events in which the cardinals and the Roman barons played a leading role. In view of developing more complex research on 15th-century Hungary and papal diplomacy, it would be necessary to publish a critical edition of this source. In light of my findings, I suggest new insights concerning the *Diarium Romanum*.

Keywords: Antonio di Pietro dello Schiavo, *Diarium Romanum*, Rome, papacy, Pietro Stefaneschi, Ladislaus of Naples